

ТРАНСФОРМАЦІЯ СПАДКОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ НОРМАТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ

Попович К. Г.

*аспірант 3 року навчання кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”
м. Ужгород, Україна*

В умовах війни традиційні механізми реалізації спадкових прав зазнають істотних ускладнень, пов'язаних із вимушеним переміщенням осіб, тимчасовою окупацією територій, обмеженим доступом до нотаріальної інфраструктури, втратою або недоступністю правовстановлюючих документів.

За таких обставин постає питання адекватності чинного нормативного регулювання новим суспільним викликам. Формально визначені правові конструкції нерідко виявляють свою обмеженість у ситуаціях, що виходять за межі «нормального» правового порядку, що, у свою чергу актуалізує потребу в їх гнучкому тлумаченні та практичній адаптації. У цьому контексті судова практика набуває якісно нового значення, трансформуючись із інструменту застосування права у засіб його динамічного розвитку.

Судова діяльність в умовах воєнного стану виступає своєрідним каталізатором нормативної мобільності, забезпечуючи функціональне «доопрацювання» правових норм через їх інтерпретацію, конкретизацію та подолання прогалів. Саме у судових рішеннях формуються підходи до вирішення найбільш складних і нетипових спадкових спорів, зокрема щодо поновлення строків прийняття спадщини, встановлення юридичних фактів в умовах обмеженого доступу до доказової бази, визначення місця відкриття спадщини у випадку переміщення спадкодавця (в тому числі самого майна) або спадкоємців, а також захисту прав осіб, які опинилися у вразливому становищі.

Отже, трансформація спадкового права в умовах воєнного стану відбувається не лише шляхом формальних законодавчих змін, але й через активний розвиток судової практики, яка виконує функцію інструменту нормативної адаптації. Дослідження цієї проблематики дозволяє глибше осмислити механізми забезпечення ефективності правового регулювання в кризових умовах та визначити перспективи подальшого вдосконалення спадкового права України.

Так, відповідно до положень Цивільного кодексу України, зокрема статей 1220, 1268–1272, визначаються загальні засади відкриття спадщини та строки її прийняття. Водночас у реаліях воєнного стану ці положення потребують гнучкого застосування, оскільки об'єктивні обставини (евакуація, бойові дії, тимчасова окупація) можуть унеможливити своєчасне вчинення спадкоємцями необхідних юридичних дій. У цьому контексті суди активно застосовують механізм поновлення строків для прийняття спадщини, виходячи з принципів розумності, справедливості та добросовісності, закріплених у ст. 3 ЦК України [6].

Аналіз судової практики свідчить про формування сталого підходу до визнання поважності причин пропуску строку для прийняття спадщини, зумовлених воєнними діями. Зокрема, у рішеннях Верховний Суд України неодноразово підкреслюється необхідність урахування об'єктивних перешкод, що виникли внаслідок воєнного стану, як таких, що можуть бути підставою для поновлення строків [5]. Такий підхід демонструє відхід від формального застосування норм права на користь їх цільового тлумачення, орієнтованого на забезпечення ефективного захисту прав особи.

Крім того, важливим напрямом нормативної мобільності є розгляд судами справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, зокрема фактів смерті особи на тимчасово окупованій території або в зоні бойових дій. У зв'язку з неможливістю отримання офіційних документів встановленого зразка, суди змушені застосувати розширений підхід до оцінки доказів, що відповідає положенням Цивільний процесуальний кодекс України, зокрема статтям 76–81 щодо доказування. У таких справах допускається використання альтернативних джерел доказів, включаючи свідчення очевидців, фото та відеоматеріали, довідки неофіційних органів, що є свідченням адаптованості судової практики до екстраординарних умов [6].

Окремої уваги заслугоує питання визначення місця відкриття спадщини в умовах масового переміщення населення. Відповідно до ст. 1221 ЦК України, місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, однак у випадках його зміни або неможливості встановлення суди змушені врахувати фактичні обставини справи, виходячи з принципу забезпечення доступу до правосуддя та реалізації спадкових прав [6].

Таким чином, судова практика в умовах воєнного стану виступає не лише засобом застосування права, але й важливим чинником його розвитку, забезпечуючи нормативну мобільність спадкового права. Вона сприяє формуванню нових підходів до вирішення правових

колізій, адаптації законодавчих положень до реалій воєнного часу та гарантування ефективного прав і законних інтересів спадкоємців.

Аналіз актуальної практики Верховного суду України свідчить про формування неоднорідних, але водночас концептуально важливих підходів до вирішення спорів щодо прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Так, у постанові Касаційного цивільного суду від 21 квітня 2022 року у справі № 296/12109/18 наголошено на необхідності індивідуальної оцінки поважності причин пропуску строку для прийняття спадщини, з урахуванням конкретних життєвих обставин спадкоємця [2]. Аналогічна правова позиція простежується у постановках від 17 серпня 2023 року у справі № 626/274/22, а також у більш ранніх рішеннях Верховного суду (зокрема, у справах № 766/14595/16/ та № 487/2375/18), де підкреслюється необхідність оцінки об'єктивних перешкод у межах встановленого шестимісячного строку [1].

Водночас новітня практика демонструє більш суворий підхід до оцінки впливу воєнного стану, як підстави для поновлення строків. Зокрема, у постанові Верховного суду від 30 квітня 2025 року у справі № 468/1548/24 (провадження № 61) зазначено, що сам факт введення воєнного стану не є безумною підставою для визнання причин пропуску строку поважним, якщо особа мала реальну можливість звернутися до нотаріуса, у тому числі шляхом направлення заяви поштою. Аналогічний підхід відображений у постанові Касаційного цивільного суду від 6 березня 2026 року у справі № 175/1404/19, відповідно до якої суд підкреслив, що питання поновлення строку для прийняття спадщини належить виключно до компетенції суду, а не нотаріуса, а також поставив під сумнів можливість «зупинення» перебігу строку підзаконними актами. Це рішення демонструє конфлікт між законодавчим регулюванням і підзаконними актами, зокрема постанови КМУ, що додатково посилює значення судової практики як інструменту узгодження правових колізій [3].

Крім того, у постанові Великої палати Верховного суду від 26 червня 2024 року у справі № 686/5757/23 (провадження № 14) акцентовано увагу на принципі пропорційності як складової верховенства права, що має застосовуватися при вирішенні спорів щодо спадкових правовідносин, у тому числі в умовах воєнного стану. Це свідчить про поступове формування більш комплексного підходу, який виходить за межі формального тлумачення норм та враховує баланс інтересів сторін [4].

Таким чином, наведені судові рішення підтверджують, що судова практика в умовах воєнного стану не є однорідною, проте саме в цій

множинності підходів проявляється її ключова функція – забезпечення нормальної мобільності. Через інтерпретацію норм, подолання колізій та адаптацію правових механізмів до екстраординарних обставин суди фактично формують нову якість спадкового права, здатного ефективно функціонувати в умовах правової невизначеності та суспільних трансформацій.

Література:

1. Постанова Верховного Суду від 30 квітня 2025 року у справі № 468/1548/24 (провадження № 61-595св25). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: (дата звернення: 03.04.2026).

2. Постанова Касаційного цивільного суду від 06 березня 2026 року у справі № 619/1550/24. *Верховний Суд* : офіц. веб-сайт. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=134880001> (дата звернення: 04.04.2026).

3. Постанова Рівненського апеляційного суду від 07 жовтня 2025 року у справі № 571/2260/24 (провадження № 22-ц/4815/608/25). *Судова влада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://rva.court.gov.ua/sud4815/pres-centr/news/1894983/> (дата звернення: 03.04.2026).

4. Ступак О. В. Судова практика щодо часу і місця відкриття спадщини. Обчислення строків для прийняття спадщини. Встановлення фактів прийняття спадщини. *Верховний Суд України* : офіц. веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Sud_prakt_misce_chas_vidkr_spadschina.pdf (дата звернення: 03.04.2026).

5. Ступак О. В. Спадкування за законом у практиці. *Верховний Суд* : офіц. веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Spadek_za_zakonom.pdf (дата звернення: 03.04.2026).

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.04.2026).